

DLA doktori értekezés tézisei

Káli-Fonyódi Fruzsina

Az oboa és váltóhangszereinek szerepe
Richard Strauss operáiban

Témavezető: Tihanyi László

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
28-as számú művészet- és művelődéstörténeti
tudományok besorolású
doktori iskola

Budapest

2025

I. A kutatás előzményei

A témával kapcsolatos kíváncsiságomat saját szakmai élményem keltette fel: diplomakoncertem előkészületei, gyakorlási folyamata és Richard Strauss Oboaversenyének előadása során figyeltem fel arra, milyen sokrétűen bánik a zeneszerző az oboa hangszínével és kifejezőerejével. A mű számos, egymástól eltérő karaktert tartalmaz, melyek hiteles megszólaltatásában érzésem szerint operái mélyebb megismerése segít. Az operáiban megjelenő szereplők és személyükhöz, karakterükhöz érzelmvilágukhoz tartozó motívumok tanulmányozása közvetlenül gazdagítja az Oboaverseny interpretációját is.

Zenekari muzsikusként volt alkalmam részt venni Richard Strauss szimfonikus költeményeinek és operáinak előadásában. Mindig úgy éreztem, hogy az oboa és váltóhangszerei megkülönböztetett helyet kapnak műveiben. Hangszerelése rendkívül egyediek, különös tekintettel az új fejlesztésű mélyhangú oboára, a heckelphonra, amely egy új szint kölcsönöz a zenekari fúvós hangzásnak. Bár a hangszer ötlete, mely egy átmenetet képez az angolkürt és a fagott között, Wagnertől ered, már Strauss irányításával nyerte el végleges formáját. Fontossá vált számomra, hogy közelebbről megismerjem az oboacsaládnak szánt különleges feladatokat és a hangszín árnyalataira gyakorolt hatásukat, tanulmányozzam a hangszerelés különleges használata által érzékelhető hangulatváltásokat.

Feladatommak tűztem ki, hogy közelebbről megismerjem Strauss operáinak karaktereit a szöveg és a dallam összefonódásának részletes vizsgálatával, különös tekintettel a dramaturgia fejlődésére az oboaszólamban. Célom volt megismerni az oboacsalád zenekarban, azon belül a fafúvóskarban betöltött szerepét. A megszerzett tapasztalatokkal gazdagítani kívánom Richard Strauss-interpretációimat és inspirálni szeretném a jövő oboásait, hogy tudatosan építsék be az új ismereteket előadásaikba.

II. Források

Elsődleges forrásaim Batta András Richard Strauss szemtől szemben és Matthew Boyden Richard Strauss című könyvei voltak, valamint a partitúrák, szólamkották részletes vizsgálata, melyeket az alábbiakban pontosítok. A dolgozatom kiindulásánál segítségemre voltak még a Kovács Jánossal, Kocsár Balázssal és Káli Gábor karmesterekkel folytatott beszélgetések és partitúraelemzések, valamint a felvételek, melyeket hallgattam és összehasonlítottam, de mennyiségük miatt lehetetlen lenne pontosan lejegyezni azokat.

A fent említett források pontos lejegyzése:

Batta András: Richard Strauss szemtől szemben. Budapest: Gondolat Kiadó, 1984.

Boyden, Matthew: Richard Strauss. Budapest: Európa Könyvkiadó, 2004.

Strauss, Richard: Ariadné Naxosz szigetén, op. 60. Mineola: Dover Publications (reprint kiadás, partitúra), 1993.

Strauss, Richard: A rózsalovag, op 59. Boosey & Hawkes, 1943 (partitúra).

Strauss, Richard: Elektra, op. 58. Berlin: Adolph Fürstner, 1916 (partitúra).

Strauss, Richard: Oboaverseny. München: G. Henle Verlag, 2020 (szólamanyag).

III. A kutatás módszerei

A munkafolyamatot Richard Strauss életének részletes megismerésével kezdtem. Pályafutásának és magánéletének alakulásában kerestem olyan utalásokat, amelyek értékes információt hordozhattak a választott művek értelmezése szempontjából. Fontosnak tartom a zeneszerző személyes tapasztalatainak, élettörténetének megismerését, melyek gyakran visszatükröződhetnek műveiben.

Dolgozatom megírásakor több aspektusból közelítettem meg a kiválasztott műveket. Az oboaszólam kottáit és a partitúrákat folyamatosan összevettem a szövegkönyvekkel, miközben a zenei anyagot rendszeresen eljátszottam. Elemzésem kiindulópontjának az oboaszólam számára fontos dallamait választottam. Kiemelten figyeltem arra, hogyan alakítja Strauss ezeket a motívumokat a dramaturgia menetének megfelelően: következetesen ugyanahhoz a szereplőhöz kapcsolja-e őket, vagy érzelmi állapotukat fejezi-e ki.

Azokban az esetekben, amikor Strauss eltért a megszokott sémától, magyarázatot kerestem arra, mi indokolhatta a változtatást, és az milyen hatásokat eredményezett a hangulat érzékeltetése és a szereplők karakterábrázolása szempontjából. Vizsgálataim során a hangszerelés környezetét is figyelembe vettem, különös tekintettel arra, hogyan illeszkedik az oboaszólam a zenekari szövetbe. Megfigyeltem, milyen instrukciókat adott Strauss az oboistának és a zenekar többi muzsikusanak, és ezek hogyan járulnak hozzá a dramaturgiai kifejezés teljességéhez.

A váltóhangszerek alkalmazásának vizsgálatakor összehasonlítást végeztem az Elektra teljes apparátusát tartalmazó partitúrája és a redukált változat között, miközben a hangzó anyaggal is folyamatosan összevettem a különbségeket. Igyekeztem megfogalmazni, hogyan hatnak a különböző hangszerelések a darab hangulatára. Emellett elemeztem olyan harmóniakat és harmóniafüzéreket, amelyekben az oboának és hangszercsaládjának különleges jelentősége

van. Tanulmányoztam, hogyan változik az akkordok színe, ha többféle váltóhangszer használatával építkezik a szerző, és ha ugyanezeket a harmóniakat a különleges váltóhangszerek nélkül más hangszerekkel kell helyettesíteni.

Megfigyeltem az oboa szerepét a fúvós szólamokkal való kamarazenei szempontok szerint. Bemutattam, hogyan használja Strauss a különböző karakterek ábrázolásakor a hangszer adottságait. Volt módom zenekari munkám során kipróbálni, mi módon változtatják a tempóban, dinamikában vagy artikulációban eltérő instrukciók ugyanazt a motívumot, hogyan és milyen szerepet tölt be az oboaszólam a mű teljes egészében.

Rengeteg tapasztalatot gyűjtöttem a darabok eljátszása során, a személyes élmény és az instrukciók betartása, valamint ezek technikai megvalósítása nagyban segítette az analizáló munkát.

IV. A kutatás eredménye

Kutatásom során arra jutottam, hogy Richard Strauss operáiban az oboa és váltóhangszerei megszólaltatják a szereplők érzelmeit, gondolatait: amit a színpadon nem lehet kimondani, azt a zene közvetíti. Strauss úgy éri el ezt a hatást, hogy a hangszeres szólamokat folyamatosan alakítja – változtatja például a ritmust, a tempót, a dinamikát, vagy az artikulációt. Így a zenei anyag követi a cselekmény fordulatait és a szereplők belső változásait. Az oboa és társai nem különálló dallamként jelennek meg, hanem szorosan összefonódnak a szöveggel. Emellett Strauss gyakran használja ezeket a hangszereket különféle hangszerösszeállításokban, ahol színeikkel és hangulatukkal gazdagítják a zenei folyamatot.

Összességében kijelenthető, hogy Strauss operáinak oboaszólamai az előadók számára nemcsak technikai kihívást, hanem interpretációs lehetőséget is jelentenek. Mögöttes tartalmuk tudatos használata gazdagíthatja az oboisták játékmódját, segítségükre lehet olyan művek megszólaltatásában, mint például az Oboaverseny. Hiszem, hogy az oboa és a hozzá tartozó hangszercsalád Strauss által kiemelt feladatainak értelmezése, a pontos instrukciók követése és a technikai elvárások megvalósítása együttesen, intenzív fejlődést hoznak előadójuk számára.

V. Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó tevékenység dokumentációja

A rózsalovag:

2013. október 6., 17. és 20., karmester: Stefan Soltész

2013. október 12., karmester: Kovács János

2014. június 5. és 10., karmester: Jun Märkl

Elektra:

2011. május 19., 22., 24. és 28., karmester: Kovács János

2014. június 11., karmester: Stefan Soltész

2023. április 29., május 7., 14. és 20., karmester: Kocsár Balázs

Ariadné Naxosz szigetén:

2023. június 17., 23. karmester: Halász Péter

2023. június 25. karmester: Michael Boder